

Joanna Maldis

Miejsce pamięci Palmiry : nowoczesne Muzeum w środku Puszczy

Almanach Muzealny 7, 240-244

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Joanna Maldis

**MIEJSCE PAMIĘCI PALMIRY
- NOWOCZESNE MUZEUM
W ŚRODKU PUSZCZY**

P

almiry – to jedno z najbardziej znanych miejsc zbrodni Niemiec nazistowskich na ziemiach polskich z czasów II wojny światowej. Od grudnia 1939 roku do lipca 1941 roku w głębi Puszczy Kampinoskiej, niedaleko wsi Palmiry, Niemcy przeprowadzili 21 masowych i potajemnych egzekucji o charakterze eksterminacyjnym. Rozstrzelali w nich ponad 1700 obywateli polskich – Polaków i Żydów. Ofiarami byli najczęściej cieszący się prestiżem w społeczeństwie najaktywniejsi przedstawiciele życia politycznego, naukowego, społecznego, kulturalnego, uczestnicy konspiracji, harcerze. Ludzie, których Niemcy uznali za elitę narodu i potencjalnych przywódców Polskiego Państwa Podziemnego, a więc za osoby szczególnie niebezpieczne dla Rzeszy. W największych egzekucjach, przeprowadzonych 20 i 21 czerwca 1940 roku, zginęły 362 osoby, wśród nich między innymi marszałek Sejmu Maciej Rataj, wiceprezydent Warszawy Jan Pohoski, olimpijczyk Janusz Kusociński, znany działacz socjalistyczny, poseł na Sejm Mieczysław Niedziałkowski. Na palmirskiej polanie, gdzie w 1948 roku utworzono cmentarz-mauzoleum, znajdują się obecnie groby 2115 ofiar mordów, przeprowadzonych w latach 1939–1943 na terenie Puszczy (Palmiry, Laski, Szwedzkie Góry, Wólka Węglowa, Wydmy Łuże) i w Lasach Chojnowskich (Stefanów). Nagrobków osób zidentyfikowanych jest 577, pozostałe mogiły są bezimienne. Obok cmentarza przez lata stał niewielki pawilon, w którym mieściło się Muzeum Walki i Męczeństwa. Niedoinwestowany obiekt z przestarzałą ekspozycją od dawna był w złym stanie technicznym. Zasadnicze zmiany przyniósł rok 2009. W związku z obchodami 70. rocznicy dwóch ważnych wydarzeń – wybuchu II wojny światowej i pierwszych egzekucji w Palmirach – władze Warszawy podjęły decyzję o przekształceniu dotychczasowej placówki w nowoczesny obiekt. Projekt nowej siedziby Muzeum stał się jedną z prestiżowych miejskich inwestycji. Zrealizowano ją dzięki funduszom miejskim, unijnym oraz przy wsparciu Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa.

1. Fragment wnętrza i ekspozycji Muzeum – Miejsca Pamięci Palmiry

31 marca 2011 roku działalność Muzeum – Miejsca Pamięci Palmiry Oddziału Muzeum Historycznego m.st. Warszawy zainaugurowali oficjalnie: Prezydent Polski, Bronisław Komorowski i Prezydent Warszawy, Hanna Gronkiewicz.

Na uroczystości profesor Władysław Bartoszewski mówił ze wzruszeniem: „W 90. roku życia doczekałem utworzenia tego godnego i pięknego pawilonu muzealnego”.

Parterowy budynek z betonu, szkła i stali kortenowskiej wtopiony w leśny krajobraz, został wzniesiony od podstaw. Jego surowa, modernistyczna bryła, projektu młodych architektów Szczepana Wrońskiego i Wojciecha Condera z pracowni WXCA, stworzyła doskonale tło dla nowej ekspozycji. Wnętrze Muzeum cechuje prostota środków użytych w aranżacji. Nietypowe rozwiązania architektoniczne – cztery szklane tubusy z brzoźami, symbolizującymi miejsca rozstrzeliwań – pozwalają wczuć się w wyjątkowy klimat tego miejsca. Kulminacją wystawowej przestrzeni jest duża szklana ściana, przez którą widać krajobrazowe założenie nekropolii. Ekspozycja muzealna traktuje o niemieckich zbrodniach w Puszczy Kampinoskiej

w czasie okupacji i jest poświęcona ich ofiarom. Dla pogłębienia przekazu informacyjnego, skierowanego w dużym stopniu do przybywającej tu licznie młodzieży, ukazuje też ważną rolę, jaką te tereny odegrały w dziejach walk o niepodległość, od powstania styczniowego 1863 roku po powstanie warszawskie 1944 roku.

Palmiry to miejsce szczególne i dlatego zamierzeniem autorów wystawy – Joanny Maldis (scenariusz) oraz Marka i Macieja Mikulskich (projekt przestrzeni i scenografii, grafika) – było stworzenie pokazu ekspresyjnego i emocjonalnego. Wymagało to równoczesnego oddziaływania na zwiedzających w płaszczyźnie scenograficznej i merytorycznej. Przy aranżacji przestrzeni wykorzystano więc niektóre pomysły zaczerpnięte ze scenografii teatralnej. Do wnętrza wprowadzono zmienne światło, które przy zainstalowaniu na pierwszym planie siatkowych wydruków graficznych z właściwym przekazem historycznym i na drugim – grafik (bądź eksponatów) dało możliwość podświetlenia w cyklicznych fazach tych dwóch planów. Grafiki, przez cały czas widoczne w tle, wzmacniają emocje przy odbiorze informacji. Podobny efekt osiągnięto dzięki zastosowaniu głośników kierunkowych z podkładem dźwiękowym, polegającym na wyczytywaniu przez lektora imion i nazwisk osób pomordowanych. Głos lektora jest słyszalny tylko we fragmencie sektora, nie przeszkadza innym zwiedzającym, a jednocześnie stanowi uzupełnienie animacji filmowej. Ekspresyjną atmosferę miejsca dodatkowo podkreśla muzyka – utwór fortepianowy Jerzego Kornowicza. Na ekspozycji wyjątkową funkcję pełnią specjalnie zaprojektowane gabloty. Ze względu na charakter niektórych obiektów na przykład grypsów z ledwo widocznym tekstem, są płaskie, wysokie i dodatkowo oświetlone punktowym stałym światłem (nawiązanie do światła znicza). Umieszczono w nich pamiątki po konkretnych osobach, ofiarach egzekucji. Większość prezentowanych eksponatów zebrano dzięki dużemu zaangażowaniu rodzin osób pomordowanych. Szczególnie poruszające są przedmioty znalezione przy ofiarach w czasie powojennych ekshumacji. Niejednokrotnie to one ułatwiły identyfikację pomordowanych. Spośród wielu wymienić można przestrzelone dokumenty ze śladami krwi, binokle wydobyte z ziemi z zachowanym piachem, fragmenty różańca czy złotą ślubną obrączkę. O tym, że wystawa wywołuje emocje, można się przekonać, obserwując zwiedzających. Częstokroć są oni tak bardzo poruszeni, że od razu na miejscu dzielą się swoimi wrażeniami z pracownikami muzeum.

Nowa placówka jest nowoczesna i multimedialna. Obok oryginalnych eksponatów, wielkoformatowych siatkowych wydruków graficznych, stanowisk do odsłuchu z relacjami świadków i uczestników tragicznych wydarzeń pojawiają się między

innymi projekcje archiwalnych fotografii w formie animowanych zapisów filmowych czy fragment serialu telewizyjnego *Polskie drogi* z przejmującymi scenami transportu więźniów z Pawiaka do Palmir i samą egzekucją (reżyseria Janusz Morgenstern, 1976 rok). Wnętrze muzealnego pawilonu ma 1100 metrów kwadratowych. Ponad połowę zajmuje ekspozycja, resztę – sala edukacyjna z dużym ekranem do projekcji filmów, biura, magazyn zbiorów i toalety.

Muzeum – Miejsce Pamięci Palmiry w ciągu dwóch lat działalności zostało dostrzeżone i docenione. Świadczą o tym liczne nagrody i wyróżnienia w konkursach i plebiscytach (za walory architektoniczne czy ekspozycję), duża frekwencja oraz liczne wpisy w księdze pamiątkowej, informujące o tym, że wizyta w Palmirach była ważną i niezapomnianą lekcją historii.

2. Budynek Muzeum – Miejsca Pamięci Palmiry według projektu biura architektonicznego WXCA